

Düz 36 il bundan əvvəl, 1984-cü ildə dil problemlərindən bəhs edən məqalələri, xüsusən "Dədə Qorqud"la bağlı orijinal fikir və mülahizələri, eləcə də müasir bədii ədəbiyyat haqqındakı yazıları ilə artıq oxucuların da, ədəbi ictimaiyyətin də diqqətini cəlb etmiş, cavan, hələ don düşməmiş saçları alın-na tökülmiş indiki yubilyarımız - 70 yaşlı (!) Kamal Abdulla ilə üzübüz oturub, onun nəşrə hazırladığı ilk kitabının məkənindən çıxmış vərəqlərini çevirə-çevirə fikir mübadiləsi aparırdıq.

Ancaq o kitabla keçməzdən əvvəl 70 yaşdan sonrakı həmin nida işarəsi bərabər bir kəlmə demək istəyirdim. Bu yaxınlarda bir ədəbi toplantıda saçları ağappaq ağarmış Kamalla yenə üzübüz oturmuşduq və o ağappaq saçlara baxmayaraq, Kamal indinin özündə də mənim üçün elə 36 il bundan əvvəlki o Kamaldır.

İndi isə dediyim həmin ilk kitab haqqında.

Məsələ burasındaydı ki, mən həmin kitabın redaktoru idim və bir müddətdən sonra, 1985-ci ildə Kamalın "Müəllif-əsər-oxucu" kitabı mənim ön sözümlə nəşr olundu və mən o ön sözdə yazırdım: "Kamal Abdulla Azərbaycan tədqiqatçılarının gənc nəslinə mənsubdur, o nəslə ki, özlərini və özləri ilə birlikdə haqqında bəhs edənləri ədəbiyyatı 70-ci illərin sonlarından etibarən ifadə etməyə başlamışlar, ancaq bu qısa müddətdə özlərinin ifadələri ilə həm də özlərini təsdiq də bilmişlər... və Kamalın bu kitabı onun təmsil etdiyi tədqiqatçılar nəslinin ilk kitablarından biridir".

Mən bu sitatə ona görə gətirdim ki, bu gün Kamalla bağlı 36 il bundan əvvəlki o fəxrli hissi artaraq, yüksələrək "Yarımçıq əlyazma", "Unutmağa kimə yox", "Səhrəbazlar dərəsi", "Sirlərin sərgüzaştı" kimi romanları, bir çox hekayələri oxumuş oxucuların da, Kamalın elmi əsərlərinə və ilk növbədə "Dədə Qorqud" tədqiqatlarına görə elmi ictimaiyyətin də fərəh hissənə çevrilib, çünki bu gün Kamal Abdulla görkəmli bir alim olmaqla bərabər, görkəmli də bir yazıçıdır (bu cür də yazmaq olar: görkəmli bir yazıçı olmaqla bərabər, görkəmli də bir alimdir). Onun əsərləri tərcümə olunaraq xarici ölkələrdə nəşr edilir və bu əsərlər də Azərbaycan

E L Ç İ N

Sirlərin bədii və elmi sərgüzaştları

Kamal Abdullanın 70 illiyinə

bağlılıq Kamal Abdullanın fərdi bədii-estetik zövqünün formalaşmasında mühüm rol oynayıb və on əsası isə, bu gün ədəbi prosesi, bir sıra radio və televiziya kanallarının bürümüş bayağılıq, sənətə bağlı sosial şəbəkədə tez-tez rastlaşdığımız primitivlik içində oxucuların bədii zövqünün pozulmaması baxımından əhəmiyyətli rol oynayır.

"Dədə Qorqud" Kamal üçün bir sirdir və o, cavan vaxtlarında yazdığı "Dədə Qorqud" nəsrinin spesifik xüsusiyyətləri", "Dədə Qorqud" şeirləri", "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının dilində mifoloji təfəkkürün iz-

lənə bənzər dərəcədə bir-birindən uzaqdır və bu iki yolla uğurla davam etdirmək, yeni elmi təfəkkürü bədii təfəkkürün vəhdətində almaq, eyni professionalılıqla həm elmi söz, həm də bədii söz demək tez-tez təsadüf edilən hadisə deyil.

Bu dediklərimdən belə çıxmasın ki, Kamal Abdullanın həm elmi, həm də bədii yaradıcılığı yalnız folklorla məhdudlaşır və əlbəttə, belə deyil, mən, misal üçün, onun böyük bir esse kimi yazılmış "Mənim Füzulim" əsərini "gizli" "Dədə Qorqud"ları, yaxud da "Sirlərin sərgüzaştı" romanı qədər bir maraqlı oxudum. Oxucuların (o cümlədən də mənim) Şekspir, Servantes, Tolstoy kimi öz Füzulisi - "mənim Füzulim"i var və Kamalın Füzulisiyə razılaşdığını və razılaşmadığını, mənim üçün doğma və yaxud da nisbətən uzaq olan fikir və mülahizələr var, ancaq əsas məsələ burasındadır ki, bu fikir və mülahizələr (razılaşmadıqlarımla bərabər!) məni bir küll halında Füzuli dünyasının səmimi və səmimi olduğu qədər də şərhiyyətli hissələr, düşüncələrə aləminə apardı.

Kamal Abdulla ara-sıra hekayələr yazsa da, o, ilk romanı - "Yarımçıq əlyazma" ilə müasir Azərbaycan nəsrinə geniş monada birdən-birə daxil oldu və elə bu ilk romanla da bir yazıçı kimi özünü təsdiq etdi. "Yarımçıq əlyazma" bizim ədəbi prosesi canlandırdı, bu roman haqqında məqalələr yazıldı və bunun səbəbi o idi ki, roman açıq qapını döymürdü, yeni nöfəslə, yeni mövzu, məxsusi stil və yeni düşüncələrə qələmə alınmışdı.

Yəqin ki, oxucular Kamalın yaradıcılığındakı qərar "sirr", "gizli", "sehr" anlayışlarına fikir verib, hətta onun tərcümələrdən ibarət kitabı da "Gümüş dövrün sirləri"dir və ümumiyyətlə, dünyanın sirri həmişə ədəbiyyatla, sənətlə birlikdə olub, bədii-estetik predmetə çevrilib. Yadıma gəlir, mən haçansa yazmışdım ki, Kafkanın birca səhifəlik "Qanun qapıları" ("Qanun darvazası" da adlandırmaq olar) miniatürü (əslində, bədii münəzzəmlər) onun bütün yaradıcılığının epiqrafıdır. Bu miniatür də "Mona Liza"nın təbəssümünü kimi, yüzilliklər boyu açılmayan

Ferma teoreminə bənzəyir və yaqin ki, bu tipli teoremlər açılacaq, ancaq sənətin bəhs və ifadə ediyi sirlər - dünyanın sirləri əvvəli və axırı olmayan rəqəmlər kimi əbəddir.

Mən desəm ki, bu mənada "sirr" məfumu Kamalın bütün yaradıcılığının enerjisi müəhərlikdir, güman ki, səhv etməm. "Sirr", "gizli", "sehr" anlayışları Kamal Abdulla üçün, əgər belə demək olarsa (mənco, olar), ümumişdirilmiş obrazlardır və onun bədii əsərlərindəki bu obrazlar yalnız "Dədə Qorqud"un sirri, səhrəbazların, sərgüzaştların sirri deyil, bu - həyatın, yaşayışın, dünyanın, kainatın sirdir.

Və bu da təbii ki, həmin "sirr"ün müəhərlik daxili kütləsi, mündəricatı təzadlardan (xislət təzadları) ibarətdir və bu mənada Kamal Abdulla təzadlar yazmışdır. Əgər qələmi canlı bir varlıq (!) kimi qəbul etsək, onun qələmi bu bədii-estetik təzadların içində özünü eyni dərəcədə rahat hiss edir, yəni Kamal bir tərəfdən həyatı təzadları qələmə alırsa, o biri tərəfdən də təzadları müstəqim olaraq onun yaradıcılığında özünü bədii ifadəsinə tapır.

Nasir Kamal ovaq yarananda şeir də yazır və mən təzadlarla bağlı fikrimi daha da aydınlaşdırmaq üçün onun şeiri ilə nəsr arasında şərti bir müqayisə aparmaq istəyirdim. Baxın, onun şeirləri "üzü aşığı yağmaz yağışlar" deyir, nəsr isə etiraz edərək "yağar" deyir; şeiri "ölü qış olub, daş kimi düşməkdən" bəhs edir, nəsrində isə o qışlar diri, canlı olur; şeiri "qoribədir, deyilmir?" - soruşur, nəsr isə "qoribə deyil, sirdir" deyir; şeiri "sən yoxsan" deyir, nəsr isə "sən yəno varsan" deyir; şeirinin bənəzməsi "köhnə nağıl tək"dir, nəsr isə "yox, sirlər miflər kimidir" deyir və s.

Mən keçən il bizim Akademik Dram Teatrının kiçik səhnəsində Kamalın pyesi əsasında "Bir, iki, bizimki..." tamaşasına baxdım və əslində, daxili bir monoloq olan bu pyesin ənənəlişindən bəhs edir. Bəs, heç bir müstəqimlik, bərabərlik (bizi bezdirmiş primitiv "ay aman, mən nəhəngəm" müstəqimlik) olmayan bu nəhənglişin səbəbi nədir? Səbəb yoxdur, çünki bu - sirdir. Yalnız kimsəsiz, yalnız imkansız, yalnız məh-kum, yalnız qürbətə yaşayan və s., adam yox, əlisi, dostu-tənəsi, yeyib-icməyi olan, vətəndə yaşayan bir insan da tənə ola bilər, çünki xislət - başdan-başadır.

Həyatın sirdindən bəhs etmək, bu sirri açmaq demək deyil (çünki bu heç mümkün də deyil!), ancaq deyilənlərin təkrarı ilə sirdən bəhs etmək, "dünyanın qürbətliklərinə" bayağı heyranlıq bədii məğlubiyəti şübhələri və bu mənada Kamalın nəsrinin uğurları bu nəsrin bədii orijinalılığında.

Yəni 36 il bundan əvvəlki o ilk kitabla qayıdım və mən həmin ön sözdə yazmışdım: "Kamal... öz fikirlərini, ədəbiyyata münasibətini aydınlaşdırmaq üçün, bir tərəfdən "Dədə Qorqud"u, Azərbaycan folklorunu, Azərbaycan klassik ədəbiyyatına üz tutursa, o biri tərəfdən də Remark, Böyl, Markes kimi müasir Qərbi yazıçılarının, ya da Stendalın yaradıcılıq təcrübələrini müraciət edir və ən başlıcası isə, bütün bunlar məlumatlandırmaq namına edilmiş, təhlilin daxili məzmununda döyür, buna görə də sənəti və inandırıcıdır".

Mənim üçün çox xoşdur ki, bu mülahizə ötən dövr boyu Kamal Abdullanın bədii və elmi yaradıcılığında yazıçı və alim dünyagörüşünün genişliyi, sənəti və professionalılığı, inandırıcılıq təsiri (ilk növbədə də bədii-emosional təsiri) iləndi-ilti artıb və o, romanlarında, hekayə və pyeslərində də, monografiyası və məqalələrində də həmin "təhlil məzmununun" dərinliyinə enməyi bacarıb.

Bu kiçik yazının sonunda yenə Kamalın ağappaq ağarmış saçları yadıma düşür və yəqin ona görə ki, bu ağılı - sadəcə, saçların ağılı deyil, illər boyu davam edən düşüncələrin və yaradıcılıq özminin ifadəsidir.

Soldan: Həsənağa Turabov, Kamal Abdulla İlyas Əfəndiyev, Elçin

can ədəbiyyatının müasir dövr ədəbiyyatının layiqli tərkib hissəsi olduğunu göstərir.

Kamal hələ cavan çağlarında Azərbaycan folkloruna uca tuturdu və bu ucağı bu gün də onun yaradıcılıq aurasının içindədir. O, bu folklorun elmi-nəzəri təsnifatı naminə xüsusi bir ehtiras və gövvi ilə çalışır və onun bədii yaradıcılığı da ən sıx tellərlə folkloru - bunu bir daha təkrar edirik - ilk növbədə də "Dədə Qorqud"la bağlıdır. El ədəbiyyatına

lori" kimi məqalələrindən tutmuş "Gizli "Dədə Qorqud", bunun davamı olaraq "Sirr içində dastan və yoxuz gizli "Dədə Qorqud", bunun da davamı olaraq "Mifdən yazıya və yaxud gizli "Dədə Qorqud" kimi sanballı tədqiqatlarına qədər həmin sirri açmaqla məşğuldur.

Ədəbiyyatşünaslıqla, tənqidlə bədii ədəbiyyat bir-birinə nə dərəcədə yaxındırsa,